

Mladá veda

Young Science

Stav cestovného ruchu v Košickom kraji

Mystery shopping ako moderná metóda analýzy spokojnosti so službami

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 4, ročník 6., vydané v júni 2018

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Caraffova väznica, Prešov. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

ŽIDOVSKÉ CINTORÍNY VO VYBRANÝCH MESTÁCH SEVEROVÝCHODNÉHO SLOVENSKA A ICH VÝZNAM PRE TURIZMUS

JEWISH CEMETARIES IN SELECTED CITIES OF NORTH-EAST SLOVAKIA AND
THEIR SIGNIFICANCE FOR TOURISM

Milena Švedová¹

Autorka pôsobí ako odborný asistent na Katedre turizmu a hotelového manažmentu, Fakulte manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove. V rámci svojho výskumu sa venuje problematike kultúrneho a mestského cestovného ruchu, regionálnym disparitám v oblasti rozvoja cestovného ruchu a rekreačným službám.

The author acts as an assistant professor as an assistant lecturer at the Department of Tourism and Hotel Management, Faculty of Management of Prešov, University in Prešov. In her research, she is involved cultural and urban tourism issues, regional disparities in the development of tourism and recreational services.

Abstract

Jewish religion and is very closely related to the history, culture and tradition of the Jews. The Jewish Cemetery is closely related to faith and is considered a sacred place. In the article we deal with the issue of Jewish cemeteries, their arrangement and significance, we describe the ceremonies connected with the burial of the Jews. Article is focused on the characterization and mapping of selected Jewish cemeteries in the northeastern part of Slovakia and their subsequent importance for the tourism. The article also includes a summary of basic terms.

Key words: Jewish cemeteries, tourism, culture, tombstones, symbol

Abstrakt

Židovské náboženstvo a je veľmi úzko späté s dejinami, kultúrou a tradíciou Židov. Židovský cintorín je úzko spätý s vierou a je považovaný za posvätné miesto. V príspevku sa zaoberáme problematikou židovských cintorínov, ich usporiadanie a význam, popisujeme obrady spojené s pochovávaním židov. Gro práce tvorí charakteristika a zmapovanie vybraných židovských cintorínov v severovýchodnej časti Slovenska a ich následný význam pre oblasť turizmu. Súčasťou príspevku je spracovaný prehľad základných pojmov.

---

¹ Adresa pracoviska: PaedDr. Milena Švedová, PhD., KTHM FM PU, Konštantínova 16, 080 01 Prešov
E-mail: milena.svedova@unipo.sk

Kľúčové slová: Židovské cintoríny, turizmus, kultúra, náhrobky, symbol

Úvod

Ako uvádza Newman (2009) judaizmus je termín, ktorý označuje v najširšom zmysle celý kultúrny, sociálny a náboženský systém ľudu Izraela (židovskú kultúru). Judaizmus v špecificky náboženskom zmysle je vyznanie inšpirované Bibliou prípadne vierou v jediného Boha (monoteizmus) a táto viera vyžaduje od jednotlivých Židov poslušnosť a súhlas s viacerými zákonmi, zvykmi a praktikami. Pre židovské cintoríny sú typické viaceré špecifiká ako požiadavka neporušiteľnosti hrobov na večné časy. Medzi nariadenia patrí napríklad zákaz jedla a pitia či zákaz vstupu zvierat. Náhrobky (*macevot*), ktoré sú často zdobené reliéfmi, ktoré symbolizujú meno, rod či zamestnanie zosnulého. Na epitafe je takmer vždy uvedené meno zosnulého, dátum úmrtia a chválorečenie zosnulého. Súčasťou cintorínov býva tiež budova, ktorá slúžila ako márnica, obradná sieň či vozovňa pre pohrebný dom. Vybaviť postavenie židovského cintorína bolo náročné. Bolo treba vybrať vhodné miesto, vybaviť povolenia, vykonať úpravy okolia a postaviť múr okolo cintorína s bránou, pri ktorej bol dom pre hrobára a strážnika. Obradná sieň, dom pre bratstvo a márnica boli obvykle najnákladnejšími stavbami. Márnica a bejt tahara slúžia k uloženiu tela až do začiatku pohrebu. Podľa tradície si pri odchode z cintorína Židia umývajú ruky a preto je na židovských cintorínoch umývadlo so zdobením (Franek, 2009).

Židovské cintoríny

So vznikom židovského osídlenia na Slovensku vznikali aj židovské cintoríny. Roku 1787 bolo v rakúskej monarchii z hygienických dôvodov zakázané pochovávať vo vnútri miest a nové cintoríny vrátane židovských sa začali zakladať mimo zástavby.

Židovské náboženské obce mali často svoj cintorín v extraviláne sídla, menej na okraji mesta pri hradbách alebo medzi hradobným a parkánovým múrom. Malebný charakter židovských cintorínov je dôsledkom zásady nerušiteľnosti hrobov a neprípustnosti exhumácie.

Pre židovské cintoríny existuje mnoho názvov: *bejt kvarot* (dom mŕtvych, pohrebisko), *bejt olam* (dom večnosti), *bejt chajim* (dom života). Judaizmus je matrilineárny, čo znamená že človek je Židom vtedy ak je aj jeho matka, ale rodová príslušnosť sa dedí po otcovi. A práve rodová príslušnosť je kľúčom k usporiadaniu hrobov na tradičnom židovskom cintoríne. No dnes je pomerne ťažké to rozoznať, náhrobky totiž boli často krát presúvané z miesta na miesto a dokonca z cintorína na cintorín, zaspávané hlinou a znovu objavené.

Židia vždy preferovali pochovávanie do suchej pôdy a želali si budovať svoje cintoríny mimo sídel, aby minimalizovali nebezpečenstvo znečistenia členov obce pri narušení hrobov. Orientácia hrobov na osi východ-západ je viditeľná na náhrobkoch smerovaných k východu, teda k Jeruzalemu. Usilovali sa o to, aby miesta pre cintoríny boli tichými a bezpečnými miestami odpočinku predkov a súčasne poskytovali priestor pre ďalšie generácie veriacich (Jöckle 2000).

Delenie hrobov a náhrobky

Židovské cintoríny sú spravidla rozdelené na niekoľko častí.

- Detská časť cintorína sa nazýva „*nefele*“. Hroby malých detí sa vyznačujú chýbajúcimi náhrobkami, u starších detí sa na náhrobkoch vyskytuje symbol zlomeného stromu (chlapci) alebo zlomenej kvetiny (dievčatá).
- Rabínske oddelenia, pre významné osobnosti,
- oddelenia pre cudzincov, na novších cintorínoch aj
- urnové oddelenia alebo
- oddelenia rodinných hrobiek.

Výrazne oddelené sú napríklad časti židovských cintorínov vyčlenené vojenským utečencom z Halíča z konca 1. svetovej vojny (Steinová 2009, s. 4-5).

Náhrobné kamene

Podľa tradície sa 11 mesiacov od pohrebu vztyčoval náhrobok (hebrejsky *maceva*), ktorý symbolizuje vstúpenie duše mŕtveho na nebesá. Náhrobné kamene sú vztyčované pri hlavách hrobov, najčastejšie sa zhotovovali z pieskovca, vápenca a mramoru. Nie je vylúčené skoršie používanie drevených náhrobov, ktoré sa pôsobením prírodných vplyvov nezachovali. Najstaršie židovské náhrobky boli nájdené v južnom Taliansku a Francúzsku, pochádzajú zo 7. storočia. Početne významnejšie nálezy aškenážskych náhrobov však pochádzajú až z trinásteho storočia. Po vyhnaní židovského obyvateľstva z týchto oblastí boli tieto kamene použité na stavbu hradieb a domov (Pařík, Hamáčková 2003, s. 29).

Náhrobky prechádzali postupom času mnohými zmenami a podliehali móde. Náhrobky zo 14. storočia boli oveľa užšie a menšie než novšie pieskovcové náhrobky. Boli celkovo jednoduchšie bez akéhokoľvek zdobenia. Tvarovo sa jednalo o obdĺžnik až štvorec, niekedy zakončený oblúkom alebo so skosenými rohmi (Pařík, Hamáčková 2003, s. 19). Od začiatku 15. do konca 16. storočia sa židovské náhrobky vyznačovali mohutnosťou a vyhraneným štýlom. Dominantným materiálom sa stal svetlý jemnozrnný pieskovec, ktorý postupom času stmavol a vytvoril tú typickú atmosféru starých židovských cintorínov. Objavuje sa výrazne vystupujúca rímsa a rámovanie, vďaka hlbokému rytiu je text pomerne dobre čitateľný. Od konca 16. storočia dochádza k vpádu renesancie na konzervatívne cintoríny a forma náhrobného kameňa sa začína výrazne meniť. Vo veľkej miere sa uplatňujú ozdobné prvky a rôzne symboly. Používa sa aj nový materiál a to červenohnedý alebo ružovkastý mramor. Tento spôsob sa zachoval až do 19. storočia, kedy došlo opäť k zjednodušeniu náhrobov (Pařík, Hamáčková 2003, s. 29-31).

Významnou inováciou v židovskom pohrebníctve sa stal nový typ náhrobov – *tumba*, ktorá predstavuje štvorstenný náhrobok s dvomi vysokými čelami a dvoma kameňmi tvoriacimi striedku.

Náhrobné nápisy

Na začiatku boli nápisy pomerne veľké, v 15. storočí sa už tieto nápisy zmenšujú ale rytie je hlbšie. V období baroka sa Židia znovu vracali k veľkému, ale zato k plytkému písmu. Na náhrobku je v prvom rade vyrytý dátum smrti. Do 17. storočia sa uvádzal na konci textu, potom už na začiatku. Dátum je vyjadrený podľa poradia písmen v hebrejskej abecede, neskôr aj *chronogram*, čo predstavuje číslo, ktoré vzniklo spočítaním hodnôt určených písmen. Okrem dátumu je na náhrobku aj meno zosnulého. Na náhrobkoch môžeme pozorovať, že mužské

mená sa väčšinou opakujú zatiaľ čo tie ženské sa menia, nakoľko podliehali móde. Priezviská sa uvádzali tak že boli odvodené napríklad od miesta kde zosnulý žil, od vlastností, od príslušnosti k národu. Na náhrobkoch boli uvádzané aj mená otcov, prípadne mená manželov na náhrobkoch vydatých žien (Franek, 2009).

Na náhrobkoch sa ďalej vyskytuje text, ktorý bol v minulosti zvyčajne jednoduchý a pochádzal z Biblie. Neskôr sa tieto texty stávajú rozsiahlejšími, prípadne u významných osobností alebo rodinných hrobiek môžeme pozorovať v niektorých prípadoch až akúsi formu rýmovanej prózy.

Symbole na náhrobkoch

Symbole na náhrobkoch Židov väčšinou vyjadrujú to, čo zosnulého charakterizovalo, napríklad povolanie, rodovú príslušnosť, pôvod alebo vlastní mŕtveho. Tieto symboly sa v skutočnosti ryli na náhrobky preto, lebo Židia mali zakázané zobrazovať na nich mŕtveho portrét. Najčastejšími symbolmi, ktoré môžeme pozorovať na židovských náhrobkoch sú uvedené v tabuľke 1.

Symbol	Význam
Dávidova hviezda	Dávid alebo Menachem a je symbolom judaizmu a predstavuje kráľa
Žehnajúce ruky	nachádzajú na náhrobkoch s menami začínajúcimi na K. Používajú sa na označenie hrobov členov biblického rodu chrámových kňazov.
Koruna	symbol vznešenosti
Zvieratá	často symbolizujú meno ale môžu aj vzdialenosť
Medveď	vyjadruje mená ako Jissachar, Dov alebo Beer
Vlk	je charakteristický pre mená ako Benjamín, Zeev alebo Wolf a vyskytuje sa tiež na hroboch vojakov.
Holub	je symbolom mieru a väčšinou označuje ženské mená ako Taubele, Feigia alebo Cipora.
Ryba	je symbolom plodnosti a hojnosti.
Jeleň	je jedným z najstarších symbolov, vyjadruje plodnosť ale na druhej strane aj plachosť alebo melanchóliu, je príznačný pre mená ako Naftali, Cevi, Hirsch
Lev	znamená silu a odvahu, nebojácnosť
Ruža a kvety	sa vyskytujú na ženských náhrobkoch bežne, súvisia s menom Roza alebo Rejzl, je symbolom lásky a náklonnosti, úcty k mŕtvym
Zlomený strom	sa objavuje na náhrobkoch mladých ľudí, ktorý ešte nestihli naplniť svoj osud
Srdce	je symbolom smútku z odchodu blízkeho

Tabuľka 1 – Význam symbolov na náhrobkoch
Zdroj: vlastné spracovanie podľa Franeka (2009)

Pohrebné obrady v židovstve spojené s pochovávaním

Rozličné kultúry a religiózne systémy pochovávajú svojich mŕtvych rozmanitými spôsobmi. Kremácia, spaľovanie tiel zomretých je starovekým zvykom, ktorý zažil revitalizáciu

v modernej ére. Kremácia sa presadila predovšetkým v oblastiach s nedostatkom priestoru na pochovávanie mŕtvych alebo v oblastiach, kde k tomu vedú hygienické dôvody. Moderné západné formy spaľovania mŕtvych sú založené na existencii krematórií – permanentných štruktúr, ktoré môžu zahŕňať kaplnky, pamätné parky, cesty a inú potrebnú infraštruktúru (Park 1994).

V každodennom živote sa existencia smrti vizualizuje predovšetkým prostredníctvom pohrebných rituálov/obradov. Pohrebné obrady sú nesmierne rôznorodé a odlišujú sa na základe mnohých parametrov, napríklad kultúra, náboženstvo sociálne postavenie, vek, pohlavie, prírodné podmienky, aktuálna situácia, atď. Nie sú určené iba zosnulému, ale tiež pozostalým umožňujú vyrovnaniu sa so smrťou blízkej osoby a znovuoobnoveniu každodenného života. V postmodernom svete sa pohrebné rituály stali iba akousi formálnou udalosťou bez skutočného duchovného obsahu. Mŕtvi a umierajúci boli odosobnení a schovaní z dohľadu živých. Toto tabuizovanie je dôsledkom straty viery v používané postupy. Snaha o ich nahradenie dáva príležitosť k šíreniu učenia mnohých mimo európskych národov, ktoré udržujú kontakt a komunikáciu medzi mŕtvymi a živými (Obuchová 2001, s. 7-9).

Čo sa týka Židov, tí sa koncentrovali viac na život, smrť sa snažili dať do pozadia už v dobách, kedy ju kresťania považovali za najdôležitejší okamih života. Pretože sa Židia otázkou smrti zaoberali relatívne málo, zostávajú predstavy o smrti v mantineloch farizejstva, respektíve následnej rabínskej tradície. K pochopeniu vnímania smrti v judaizme, je preto potrebné zamieriť ešte pred tieto udalosti (Johnson, 1995, s. 157).

Tradičný židovský pohreb

Pohrebné obrady Židov sa viac či menej líšia prakticky štát od štátu. Civilné verzie obrady sú časté a o rôznorodom prístupe k judaizmu vypovedá aj forma židovského pohrebného rituálu vo Francúzsku. Francúzsky judaizmus má k ortodoxnému ponímaniu veľmi ďaleko, rabíni svojím oblečením a chovaním viac pripomínajú katolíckych kňazov. Na truhlu sa ukladajú kvety, rabíni navštevujú umierajúcich, znejú spevy, klavír, kázanie a to všetko samozrejme vychádza z tradičnej kresťanskej a nie židovskej praxe (Johnson 1995, s. 365).

V prípade tradičného židovského, dalo by sa povedať priam rovnostárskeho, pohrebu nehrá úlohu sociálne postavenie mŕtveho. Židovský pohrebný obrad obstarávali už od 14. storočia pohrebné bratstvá alebo spolky (Franeck, 2009).

Mŕtvy bol s tromi zastávkami odvezený na cintorín do domu očisty (*bejt tahara*). Mŕtvy bol po rituálnom očistení oblečený do tradičného pohrebného odevu či bieleho rubáša tzv. *kitlu*. Telo bolo pochované vždy na cintoríne, pretože židovský rituál nedovoľoval pohreb na inom mieste, v relatívne plytkom hrobe (asi 60 cm), tvárou k Jeruzalemu. Od dôb Jozefa II. sa začali používať jednoduché drevené rakvy vysypané hrstou pôdy, pokiaľ možno zo Svätej zeme. Do tej doby sa pod telo zabalené do modlitebného plášt'a alebo plátnom obviazaného dávala iba drevená doska (Králíková 2007, s. 117).

Samotný pohreb je rituál, s ktorým je v judaizme spojených mnoho starobylých zvykov. Jedným z nich je *tahara*, ktorá má v hebrejčine dva významy. Prvým je rituálny stav čistoty pre náboženské úkony v dobe trvania prvého a druhého Chrámu. O rituálnej nečistote (*tuma*) sa hovorí vo vzťahu k menštruácii, pôrodu, pohlavnému styku, telesným tekutinám,

nákazlivým kožným ochoreniam a kontaktom so zvieracou alebo ľudskou mŕtvou. Dnes sa tak väčšinou označuje obrad rituálnej očisty mŕtveho tela pred židovským pohrebom (Kosáková, et al. 2006, s. 128).

Tahara sa deli na tri fázy : umývanie, rituálna očista, úprava. Mŕtvy je dopravený na cintorín do domu očisty (*bejt tahara*), kde za predčítavania modlitieb prebieha umývanie tela zmesou teplej vody a rozmiešaného vajička (symbolu života). Umývanie žien vykonávajú ženy a umývanie mužov zase muži. Telo je odhalené a starostlivo umyté buď v *mikve* alebo nepretržitým prúdom vody. Odstránené sú všetky nečistoty, krv, telesné tekutiny, ale aj šperky. Telo je osušené a po umytí je telo ešte symbolicky pokropené niekoľkými kvapkami vína. Nebohý je učesaný rituálnym hrebeňom, strieborným čistítkom mu vyčistia nechty a striebornou lyžičkou uši. Potom je oblečený do pohrebného odevu z čistého bieleho plátna (*tachrichin*), skladajúceho sa z košele, spodkov, rubáša, opasku, ponožiek a čepca. Nakoniec sú vlasy pomazané olejom a na oči a ústa sú vložené guľaté kamenné doštičky (Králiková 2007, s. 117, Pařík, Hamáčková 2003, s. 9).

Po skončení *tahary* je mŕtvy uložený do jednoduchej drevenej rakvy a je prekrytý do polovice tváre svojim modlitebným plášťom tzv. *talitom*. Do neohobľovanej truhly sa nevkladajú žiadne cennosti, jedinou prípustnou výnimkou je modlitebná kniha. Pod hlavu sa môže dať vrečko s pôdou so Svätej zeme, aby bolo telo spojené so zemou. Správny priebeh modlitieb a úkonov je vyjadrením viery v zmŕtvychvstanie. Členovia pohrebného *Chevra Kadiša* bratstva pri tele recitujú žalmy až do začiatku pohrebného obradu (Králiková 2007, s. 117, Pařík, Hamáčková 2003, s. 9).

Preferovaný spôsob pohrebu u Židov je do zeme a podľa zvykov by mal prebehnúť do západu slnka druhého dňa, pokiaľ sa nejedná o *šabat* alebo iný židovský sviatok. Aj keď neexistuje žiadne písomné nariadenie o tom aký ma byť čas medzi smrťou a pohrebom, snaha o rýchly pohreb je typická. Samozrejme na tejto snahe má podiel aj teplá klíma v staroveku v Izraeli, ktorá urýchlňovala rozkladanie tel. Dnes je však už úplne bežné, že sa pohreb odloží, kvôli tomu aby sa dostavili aj príbuzní z iných miest.

Pred ani v priebehu obradu sa telo nevystavuje. Obrady sa obvykle začínajú až na zvolenom cintoríne. V prípade začiatku v synagóge alebo v dome smútku prebieha pohrebný sprievod. Účastníci pohrebu v ňom sprevádzajú truhlu so zosnulým na cintorín. V samotnom Izraeli sa truhla, s výnimkou štátnych a vojenských pohrebov, nepoužíva. Vo svete sa na židovskom pohrebe môžeme stretnúť aj s prikrývkou rakvy. Smútočnými motívmi bohato zdobená prikrývka, najčastejšie z čierneho zamatu, úplne pokrýva drevenú rakvu. Jedná sa o novodobý kresťanský import, ktorý je proti duchu židovskej pohrebnej tradície (Kosáková, et al. 2006, s. 56).

Židovská náboženská obec tradične pripisuje životu človeka mimoriadny význam a úctu. Povinnosť postarať sa o umierajúceho je jeden z najdôležitejších príkazov judaizmu. Pretože podľa tradície nesmie mať nikto zo smrti a starostlivosti o umierajúcich prospech, obstaráva všetky náboženské i praktické záležitosti spolok pohrebného bratstva *Chevra Kadiša*. Ide o spolok - „*sväté bratstvo tých, ktorí vykonávajú skutky milosrdenstva*“. Zmysel pohrebného bratstva nespočíva iba v organizovaní samotného pohrebného obradu, ale aj v poskytnutí komplexnej pomoci umierajúcemu a jeho rodine. Pohrebné bratstvo sa v prvom rade staralo o chorých, ktorí nemali nikoho, kto by sa o nich postaral. Zabezpečovali kvalitnú

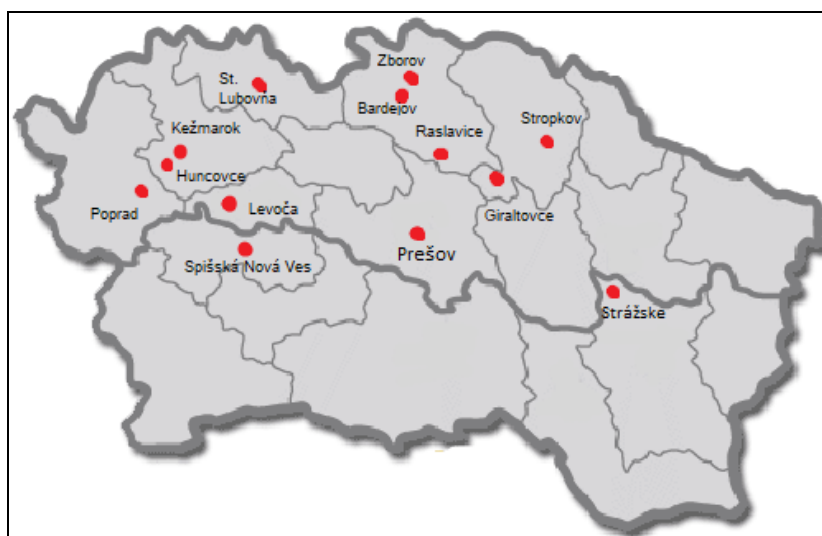
zdravotnú starostlivosť a členovia bratstva navštevovali chorých, pripútaných k lôžku. Samozrejmosťou bola aj finančná výpomoc rodine, ktorá v dôsledku ochorenia žiteľa rodiny sa ocitla v ťažkej situácii. Keď sa priblížil okamih smrti, členovia bratstva sa zhromaždili pri lôžku umierajúceho a modlili sa. Po smrti bolo zvykom zakryť zrkadlá a otvoriť okno pre voľný odchod duše. Príbuzní si rituálne natrhli odev na znamenie straty. Mŕtvy bol prikrytý látkou a pri jeho hlave zapálili sviečky. Bratstvo vykonávalo svoje služby bezplatne, peniaze získavali z dobročinných darov, ktoré sú predpísané židovskou vierou. V súčasnosti už väčšinu sociálnych funkcií pohrebného bratstva prevzali špecializované židovské inštitúcie (Pařík, Hamáčková 2003, s. 7-9).

Bratstvo používa k svojej práci mnoho predmetov.

- *džbán pohrebného bratstva* bol používaný pri hostinách bratstva, väčšinou s hebrejskými nápismi a maľovanými obrazmi, kde sú zobrazované činnosti, ktoré bratstvo vykonáva,
- *pokladnička bratstva* bola strieborná, uzatvárateľná s otvorom na peniaze a slúžila k vyberaniu peňazí na chod bratstva, alebo sa niesla v pohrebnom sprievode a ľudia prispievali,
- *volebná urna* sa používala pri prijímaní nových členov alebo pri voľbách do funkcií a volilo sa tak, že sa vhadzovali buď biele alebo čierne guľičky, ktoré znamenali súhlas alebo nesúhlas (Kosáková, et al. 2006).

Identifikácia vybraných židovských cintorínov na Severovýchode Slovenska

Na Slovensku je zachovaných 693 židovských cintorínov, žiaľ množstvo z nich je v dezolátnom stave. Cintoríny sa nachádzajú vo všetkých regiónoch Slovenska aj najodľahlejších miestach. Dôležité a stále nepreskúmané cintoríny sú roztrúsené na severovýchode Slovenska v regióne so silným chasidkým osídlením pred druhou svetovou vojnou.

Obrázok 1 – Koncentrácia vybraných židovských cintorínov v Severovýchodnej časti Slovenska
Zdroj: vlastné spracovanie

Židovské cintoríny v Prešove

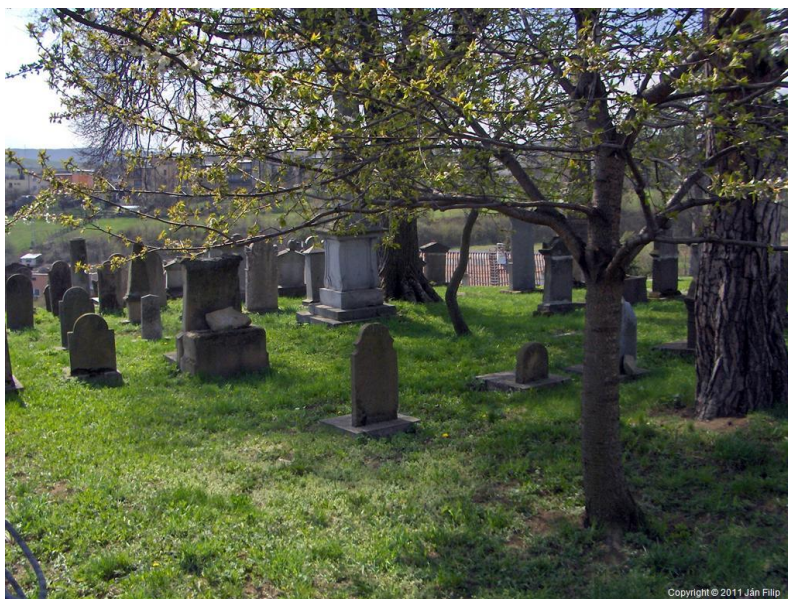
V Prešove sa Židia začali usádzať až od konca 15. storočia najmä v severnej oblasti dnešného mesta Prešov (okolie Ľubotíc). Tak ako aj v iných mestách v tom období, aj tu sa Židia živili obchodom, úžerníctvom, prevádzkovaním krčiem a liehovarov. Prvý Žid, ktorý sa usadil v Prešove bol Mark Höllander. Postupne vznikli v aj náboženské obce, najskôr ortodoxná neskôr neologická. Tie si samozrejme vytvorili aj priestor pre pochovávanie svojich členov. Židia vo svojich začiatkoch v Prešove bývať nemohli, prvé začiatky a prvý cintorín sa v obci objavil v období, keď Židia už žili v meste a potrebovali niekde pochovávať zosnulých. Prvý cintorín teda vznikol v roku 1827 a posledný bol na ňom pochovaný Mark Höllander (Landa, 1997).

1. Starý židovský ortodoxný cintorín

Poloha: nachádza sa na Tehelnej ulici, západne od Sídlička III.

Opis cintorína: Cintorín má rozlohu 50x60 m. Zachovaných je na ňom 30 až 50 náhrobkov, ktoré sú vyhotovené z pieskovca, žuly mramoru a majú rozličný tvar. Cintorín nemá mužskú a ženskú časť ale náhrobne kamene sú nepravidelne usporiadané. Na náhrobkoch prevládajú symboly ako Dávidova hviezda, motív smutnej vrby alebo leva (Krokusová, Hadbavná 2014). V západnej časti je situovaný náhrobník - kamenný pilier – obelisk Marka Hollandera, ktorý je vysoký približne 6 metrov, vyskladaný je z hladkých pieskovcových kvádrov v tvare zrezaného ihlana a osadený na nízkom kamennom soklíku. Na obelisku je osadená vo výške 2,5 metra hladká kamenná doska s nápisom v hebrejčine a pod ňou je vytesaný nápis s menom a rokom úmrtia. Okolo náhrobníka sú zachované nízke kamenné stĺpiky s reťazami, ktoré slúžia na oddeľovanie náhrobníka od ostatnej plochy cintorína (Potočnáková 1995).

Súčasný stav: v súčasnosti je cintorín udržiavaný, aj keď by potreboval niekoľko úprav okolia a popadaných náhrobkov. Niektoré náhrobky sú zachované viac iné menej.

Obrázok 2 – Starý ortodoxný cintorín v Prešove

Zdroj: (www.google.sk)

2. Ortodoxný cintorín nad Vukovom

Poloha: nachádza sa tiež na Tehelnej ulici, vedľa Starého židovského cintorína a je pomenovaný podľa časti mesta kde sa nachádza

Opis cintorína: Bol založený v roku 1890. Patril ortodoxnej židovskej komunite. Cintorín je v tvare obdĺžnika a je oplotený z troch dvoch strán pôvodným oplotením, a z jednej je postavený plechový plot. Na južnej strane cintorína sa nachádza vchod. Cintorín je rozdelený chodníkom na mužskú a ženskú časť. V správe monitoringu a sanačných úprav objektu tohto cintorína z roku 2003, vypracovaný projektovou kanceláriou p. Jurča sa uvádza, že na cintoríne je 869 viditeľných hrobov. Z toho terénnych hrobov je 652, hroby s obvodovými obrubníkmi – 141, hroby s krycou doskou – 51, dvojhrobov je 23 a hroby s nadstavbou vo forme sarkofágu sú 2 (Jurčo 2003, cit. podľa Krokusová, Hadbavná 2014, s. 101).

Súčasný stav: Náhrobné kamene majú rôzne tvary a sú z rôznych materiálov, napr. pieskovca, žuly, mramoru. Väčšina hrobov, tak ako na Starom ortodoxnom cintoríne, potrebuje rekonštrukciu. Sú pováľané alebo naklonené smerom k svahu. Opravený bol plot na východnej strane.

Obrázok 3 – Ortodoxný cintorín nad Vukovom v Prešove

Zdroj: (<http://omestach.sk/po/po-foto2.html>)

3. Neologický cintorín v Prešove

Poloha: cintorín sa nachádza hneď na Krátkej ulici, vedľa mestského cintorína. Je zapísaný v Registri nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok od 17.7 2000.

Opis cintorína: Cintorín bol založený v roku 1876 a má tvar päťuholníka. Súčasťou cintorína je aj ceremoniálna hala, cez ktorú sa vchádza do areálu cintorína. Chodník vedúci stredom cintorína delí cintorín na východnú a západnú časť a nachádza sa na ňom asi 750 náhrobných kameňov. Náhrobky sú z materiálov ako pieskovec, žula, kamenina, mramor. Nápisy na náhrobných kameňoch sú napísané po hebrejsky, slovensky, maďarsky alebo nemecky a zo symbolov nájdeme ruky kňazov, krčah Lévitov, Dávidovu hviezdu a iné. Na cintoríne je umiestnený pamätník, ktorý je venovaný vojakom židovskej národnosti padlým v I. svetovej

vojne, sú na ňom napísané ich mená a hodnosti (Suchý 1998, cit. podľa Krokusová, Hadbavná 2014, s. 103).

Súčasný stav: Cintorín je udržiavaný v starostlivosti mesta Prešov a ŽNO Prešov. Stav náhrobkov závisí od materiálu, z ktorého sú vyrobené. Niektoré nápisy už nie sú veľmi viditeľné. Pre zachovanie tejto kultúrnej pamiatky sú niektoré náhrobky uložené do betónového lôžka, z dôvodu ich následného poškodenia.

Obrázok 4 – Neologický cintorín v Prešove
Zdroj: (Jozef Kotulič)

V okolí Prešova sa nachádzajú ešte ďalšie tri židovské cintoríny:

- **Židovský cintorín v obci Šebastová** asi 300 m od hlavnej cesty Prešov – Bardejov. Po oboch stranách sú štyri rady, osobitne ležia ženy a muži. Od r. 1942 sa cintorín nepoužíva. Na cintoríne je viac ako 100 kameňov spadnutých, zlomených alebo vyvrátených. Pomníky sú väčšinou v empírovom slohu (Bárkány-Dojč 1991, s. 344). V súčasnosti je cintorín zanedbaný. Prístup na cintorín je cez bránu, avšak oplotenie je natoľko zničené, že sa na cintorín dá vstúpiť.
- **Židovský cintorín pod Dúbravou.** Tento židovský cintorín sa nachádza v lokalite „Pod Dúbravou“, vzdialený od mesta Prešov 4 km a od mesta Veľký Šariš 2 km. Cintorín vznikol okolo roku 1780, nachádza sa v lesnom poraste v blízkosti cesty Prešov – Sabinov. Je ohradený kamenným múrom a situovaný v svahovitom, dnes už zalesnenom teréne o rozlohe 50 x 100 m. Na cintoríne sa v súčasnosti nachádza okolo 15 náhrobných kameňov. Kamene sú zoradené v radoch a orientované nápismi smerom na východ. V dolnej časti cintorína sa nachádzajú náhrobníky z obdobia konca 18 a začiatku 19. storočia, je ich približne dvadsať. Mužské a ženské hroby sú tu zoradené v osobitných radoch. Tento židovský cintorín predstavuje jeden z posledných zachovaných hmotných dokladov osídlenia, pôsobenia a histórie dnes už zaniknutej židovskej náboženskej obce vo Veľkom Šariši. Cintorín v súčasnosti nie je

využívaný, je pietnym miestom pochovaných členov bývalej židovskej komunity Veľkého Šariša (Hadbavná, 2014).

- Židovský cintorín na Solivare je situovaný v západnej časti rímskokatolíckeho cintorína s rozmermi 60 x 16 m. Na východnej polovici cintorína ležia ženy a na západnej ležia muži. Barkány-Dojč (1991) uvádzajú, že časť hrobov asi 2 rady v strede majú smer severojužný, ostatné východozápadný. Najmladší dátum na kameni zaznamenáva rok 1936 (Suchý 1994). Kamene sú ukončené oblúkmi alebo trojuholníkovým tympanónom. Cintorín je bez oplotenia, otvorený na južnej strane, ostatné časti sú obrastené tujami.

Židovský cintorín a pamiatky v Bardejove

Bardejov bol významnou križovatkou na obchodnej ceste medzi poľskom a krajinami na juhu. V okolí mesta sa začali Židia usadzovať asi v 16. storočí vďaka obchodu sa vtedy na krátky čas usadili aj v meste, no to nevyhovovalo bardejovským obchodníkom preto boli z mesta vykázaní. Druhý krát sa do mesta vrátili v polovici 18. storočia. Prvými Židmi v Bardejove bola rodina Nathana Guttamanna. Prví židovskí obyvatelia v meste vybudovali školu, bola postavená synagóga, cintorín, chudobinec. Židovská obec bola čisto ortodoxná a mnohí jej členovia patrili k chasidskému hnutiu. Najvyšší počet obyvateľov židovskej komunity v Bardejove bol v rokoch medzi dvoma svetovými vojnami. V meste vtedy bola asi polovica obyvateľov židovského pôvodu (www.severovychod.sk).

V meste sa dnes nachádza viacero pamiatok, ktoré svedčia o židovskej komunitě v meste. Najvýznamnejšou pamiatkou je židovské suburbium zapísané v zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, ktoré pozostáva zo starej synagógy, domu zhromaždenia, rituálneho kúpeľa, expanznej veže a kotolne. Vedľa suburbia je umiestnený pamätník holokaustu, ktorý vznikol na počesť židovskej obce žijúcej v meste. Sú na ňom umiestnené mená obetí holokaustu. V meste sa ďalej nachádzajú dve synagógy:

1. Synagóga Chevra Bikur Cholim - na Kláštorskej ulici a bola prebudovaná z jedného z meštianskych domov. Je zapísaná v Registri nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok.
2. Synagóga Chevra Mišnajot sa nachádza na Stöckelovej ulici a v súčasnosti slúži na rôzne účely.

V meste dnes funguje Bardejovský výbor na zachovanie židovského dedičstva, ktorý sa stará o zachovanie pamiatky obetí holokaustu a spomienky na židovskú komunitu žijúcu v Bardejove (<http://suburbiumbardejov.sk/en/galeria/bardejovske-zidovske-pamiatky>).

Ortodoxný židovský cintorín

Poloha: nachádza na ulici Ľudovíta Štúra

Opis cintorína: na cintoríne sa nachádza okolo 1288 náhrobných kameňov a má rozlohu 654 m². Cintorín je rozdelený na ženskú a mužskú časť. Náhrobné kamene sú väčšinou vyrobené z pieskovca, nápisy na nich sú už takmer nečitateľné. Zaujímavosťou tohto cintorína sú náhrobky, ktoré sú farebné. Majú striedavo rôzne farby modré, červené, zelené, žlté a kombinované. Náhrobky, ktoré patria rabínom sú čierne so zlatými nápismi. Symboly na

náhrobkoch sú plastické a farebné a prevažujú symboly zvierat, napr. jelene, levy, vtáky jednorozce. Nájdeme tu aj symboly koruny, svietnika, Dávidovej hviezdy, džbány, žehnajúce ruky. V strede cintorína je postavený *ohel*, v ktorom sú pochovaní členovia rodiny Halberstammovcov (rabín, jeho manželka a ich syn rabín).

Súčasný stav: v rokoch 2005-2009 prešiel cintorín rozsiahlou rekonštrukciou. Náhrobky boli postavené, bola odstránená nežiadúca vegetácia, postavený nový plot. Opravu cintorína financoval Bardejovský výbor na záchranu židovského dedičstva, nadácia na zachovanie cintorínov a vďaka žijúcim potomkom Židov, žijúcich a pochovaných Bardejove. V dnešnej dobe je o cintorín dobre postarané vďaka Ústredný zväz Židovských náboženských obcí (ďalej ÚZ ŽNO), ale aj tomu, že je súčasťou svetového dedičstva UNECSO (<http://suburbiumbardejov.sk/en/galeria/bardejovske-zidovske-pamiatky>).

Obrázok 5 – Ortodoxný cintorín v Bardejove

Zdroj: (www.google.sk)

Židovský cintorín v Zborove

Poloha: Severozápad obce, rovinatý terén.

Opis cintorína: Rozloha cintorína je asi 150x100 m. Symboly na náhrobkoch sú prevažne zvieracieho motívu, napr. jelene, levy, vtáky. Ale nájdeme aj svietniky, džbány či žehnajúce ruky. Najstarší náhrobok je z roku 1814, najmladší z roku 1934. Je asi 800 náhrobkov.

Súčasný stav: V minulosti bol cintorín zarastený a staral sa o neho obecný úrad. V lete 2011 sa však na podnet newyorského rabína Joela Meiselsa, ktorý vypátral svoje korene až do obce Zborov pri Bardejove. Rekonštrukcia cintorína sa začala v lete 2011 a je financovaná aj zo zdrojov HFP JC – Nadácia na záchranu dedičstva židovských cintorínov. Obnova bola rozdelená na tri časti. Najprv bolo obnovené oplotenie okolo cintorína, v druhej fáze sa obnovilo 180 popadaných náhrobkov, v poslednej fáze sa obnovuje ďalších 530 náhrobných kameňov a zvyšok oplotenia židovského cintorína. V súčasnosti sa o cintorín stará správca (Hudák 2013).

Obrázok 6 – Židovský cintorín v Zborove
Zdroj (<https://presov.korzar.sme.sk>)

Židovský cintorín v Giraltovcích

Poloha: Priamo v centre mesta na kopci

Opis cintorína: Bol založený v roku 1862 a neslúžil len Židom z Giraltovciev, ale aj židom žijúcich v okolitých obciach. Posledný pohreb na cintoríne sa konal v roku 1942. Na cintoríne sú náhrobné kamene vyrobené prevažne zo žuly a pieskovca, sú však pováľané. Na náhrobkoch sa vyskytuje smutná vrba a epitafy sú väčšinou v hebrejčine.

Súčasný stav: V roku 2007 sa vďaka kultúrnej akcii Dni židovskej kultúry v Giraltovcích, ktorá mala pripomenúť 65. výročie od prvého transportu Židov, začalo s obnovou pováľaných náhrobkov, a tak sa dal cintorín do chvályhodného stavu. O cintorín sa postaral miestny úrad s pomocou dobrovoľníkov (Šišjaková, Šmigel, 2009). V roku 2008 bol na cintoríne postavený pamätník obetiam holokaustu, ktorého autorom je architekt Milan Veselý. Na pamätníku sa nachádzajú mená všetkých židovských rodín, ktoré žili v meste Giraltovcie do roku 1942 a aj nápis v hebrejčine „Nezabúdame“

Obrázok 7 – Židovský cintorín v Giraltovcích
Zdroj: Adrián Eštok

Židovský cintorín v Strážskom

Poloha: Pri ceste, smer Humenné.

Opis cintorína: Nachádza sa tu asi 20 náhrobkov, na ktorých sa vyskytujú nápisy v hebrejčine. Náhrobné kamene sú vyrobené prevažne z pieskovca. Nachádzajú sa na nich zvyčajné tradičné symboly ako Dávidova hviezda, levy, svietnik, džbán.

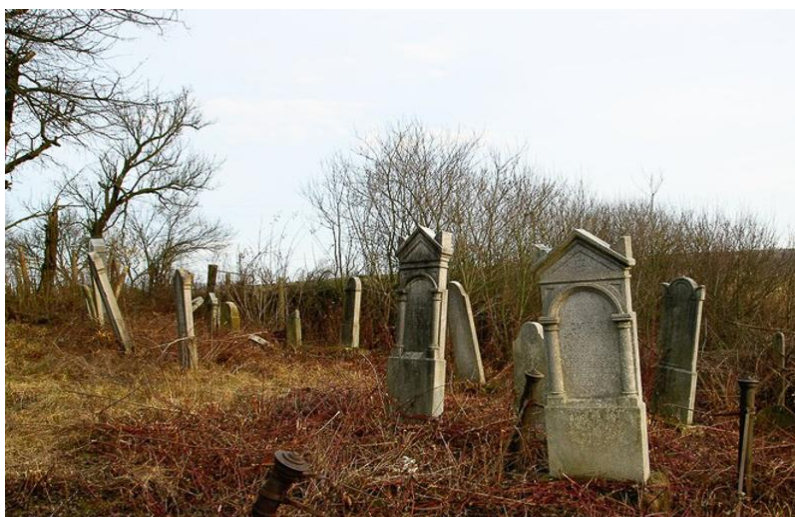
Súčasný stav: Židovský život v Strážskom sa po 2. svetovej vojne už neobnovil. Cintorín je v súčasnosti neudržiavaný (<http://zaujimavosti.sme.sk>).

Židovský cintorín v Raslaviciach

Poloha: Raslavice 183, Na cintorín sa dá dostať cez záhradu na súkromnom pozemku

Opis cintorína: Veľkosť cintorína je asi 200x15m. Nachádzali sa tu dva cintoríny – starý a nový. Na novom je asi 90 náhrobných kameňov je vyrobených prevažne zo sivého mramoru alebo z umelého kameňa, ich tvar je šablónovitý. Zo symbolov nájdeme len smutnú vřbu a nápisy na náhrobkoch sú v hebrejčine. Rady hrobov na novom cintoríne sa tiahnu od severu na juh, a sú pre obe pohlavia miešané (www.raslavice.sk).

Súčasný stav: Cintorín je neudržiavaný, zarastený nežiaducim porastom.

Obrázok 8 – Židovský cintorín v Raslaviciach

Zdroj: (<http://www.sekcovtopla.sk/kulturne-pamiatky>)

Židovský cintorín v Levoči

Poloha: Cintorín sa nachádza v záhradkárskej oblasti Vinica blízko Starej hrhavskej cesty.

Opis cintorína: Je jedinou zachovanou pamiatkou na Židov v Levoči a bol založený v roku 1850, mimo vtedajšieho mesta. Od konca 2. svetovej vojny cintorín chátra a stal terčom vandalizmu. Zachovalo sa len 30 stojacich náhrobných kameňov a 60 úlomkov. Náhrobky sú prevažne zo žuly, mramoru a pieskovca. Nápisy sú v hebrejčine alebo v jazykoch typicky používaných v 19. storočí na našom území a to maďarčine, nemčine alebo slovenčine. Zo symbolov sú typické Dávidova hviezda, džbán, smutná vřba, kvety.

Súčasný stav: Momentálne je vstup na cintorín možný len cez záhradkársku oblasť Vinica, no tá je uzamknutá a po obvode ohradená plotom, ktorý tu dali v roku 2014. Cintorín je na prvý

pohľad veľmi zanedbaný a tento dojem nenapraví ani biely múr, ktorým bol pred pár rokmi oplotený. (Danajková 2015).

Obrázok 9 – Židovský cintorín v Levoči

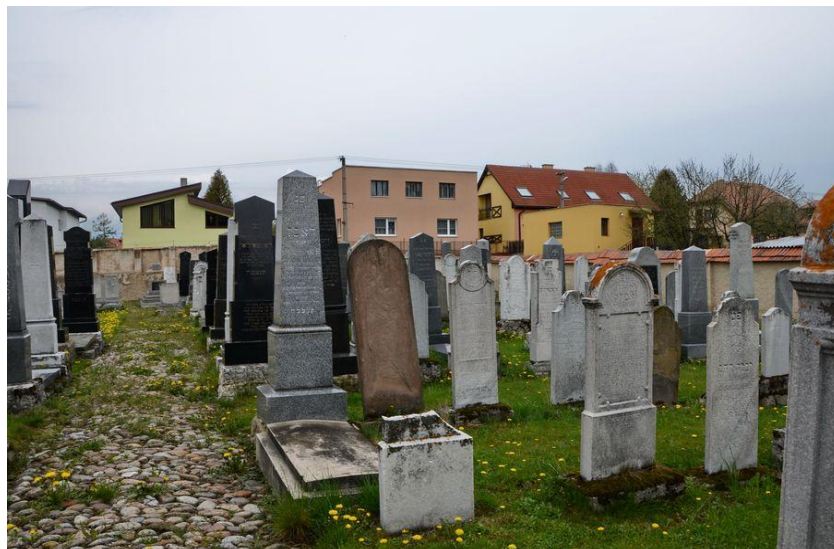
Zdroj (<http://www.pamiatkynaslovensku.sk/levoca-zidovsky-cintorin>)

Židovský cintorín v Kežmarku

Poloha: Medzi rodinnými domami priamo v meste

Opis cintorína: Židia sa v Kežmarku začali objavovať okolo roku 1867 a pravdepodobne vtedy vznikol aj židovský cintorín. Cintorín je mimoriadne bohatý na rôzne náhrobné kamene, je ich tu asi 406. Zachovaný je aj dom smútku. V samostatnom rade sú pochovaní aj potomkovia rodu Kohenov, ktorých náhrobníky sú zdobené motívom žehnajúcich rúk. Symboly na náhrobkoch sú poväčšine tradičné -žehnajúce ruky, džbán Levitov, Dávidova hviezda, svietnik, vľba. Oproti vstupu sa nachádza jednoduchý nemurovaný prístrešok, ktorý chráni hrob rabína Abrahama Grünburga. Nápisy sú v hebrejčine, nemčine a maďarčine. Sú vyrobené z pieskovca, mramoru a žuly, ale nachádza sa tu aj kovový náhrobník. Okrem tradičných jednoduchým stél, sa tu objavujú aj sarkofágoy, či monumentálne mramorové pomníky ohradené masívnym kovaným zábradlím. Posledný pohreb sa konal v roku 2002.

Súčasný stav: Podľa mnohých je tento cintorín, najkrajším židovským cintorínom na Slovensku. V roku 2013 počas Dní židovskej kultúry sa v Kežmarku uskutočnilo slávnostné odhalenie pamätníka židovskej obci. Pri tejto príležitosti sa venovala pozornosť aj židovskému cintorínu, na ktorého obnove sa podieľali verejnoprospešní pracovníci, kamenárstvo, architekti. V súčasnosti sa o cintorín stará občianske združenie Porozumenie a ÚZ ŽNO (www.pamiatkynaslovensku.sk).

Obrázok 10 – Židovský cintorín v Kežmarku

(Zdroj: https://www.geocaching.com/geocache/GC52ERY_zidia-v-huncovciach)

Židovský cintorín v Poprade

Poloha: Cintorín je situovaný v južnej časti mesta, v blízkosti železničnej trate

Opis cintorína: Rozloha cintorína je 65x45 m a vznikol koncom 19. storočia. Na jeho území sa nachádza asi 200 náhrobkov, z toho je polovica pováľaných. Cintorín je rozdelený na mužskú a ženskú časť. Nápisy na náhrobkoch sú prevažne hebrejské, ale aj maďarské či nemecké. Symboly na náhrobkoch sú tradičné, napr. Dávidova hviezda, žehnajúce ruky, na ženských hroboch nájdeme kvety vo váze. Na jednom z náhrobkov nájdeme zlomený strom, ktorý v minulosti v židovskej kultúre symbolizoval smrť mladého človeka do 25 rokov.

Súčasný stav: V minulosti sa o cintorín príliš nestaralo, no v roku 2008 z iniciatívy ÚŽ ŽNO došlo k zmene. Tá nariadila na cintoríne opravy kaplnky a odstránenie nežiadúceho porastu. Počas dobrovoľníckej akcie Naše mesto sa na židovskom cintoríne odstránili staré kríky a orezali náletové dreviny. Vypratá sa aj odpad a dobrovoľníci sa snažili dať aspoň sčasti do pôvodného stavu pomaľovaný plot (www.pamiatkynaslovensku.sk).

Obrázok 11 – Židovský cintorín v Poprade

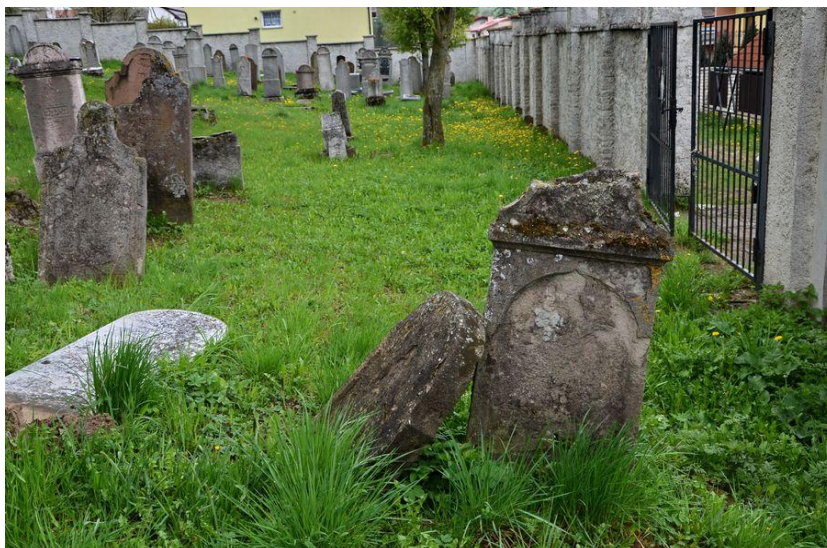
(Zdroj: www.geocaching.com)

Židovský cintorín v Huncovciach

Poloha: juhovýchodná časť obce, smerom na Poprad na ľavej strane

Opis cintorína: v Huncovciach sa nachádzal najprv iný cintorín, ako ten ktorý je dnes zachovaný, žiaľ ten sa nezachoval a ani sa presne nevie kde sa nachádzal. Na novšom sa nachádza asi 350 náhrobkov, ktoré stoja, ostatné sú pováľané. Niektoré sú vyrobené z pieskovca a vápenca (staršie), iné zo žuly a mramoru (novšie). Nápisy sú zväčša hebrejské, ale na niektorých náhrobkoch sa vyskytujú aj nemecké nápisy. Typickými obrazmi vyjavenými na náhrobkoch sú svietnik, Dávidova hviezda, džbán, žehnajúce ruky, zlomená svieca, veniec z vavrínu, ruka držiaca brko. Na cintoríne sú dva *ohely*, v ktorých sú pochované významné osobnosti miestnej ortodoxnej komunity, rabín Noah Jicchak Eising, Jehuda Horovic a Šmuel Rav (<http://www.huncovce.sk>).

Súčasný stav: cintorín je v súčasnosti pravidelne udržiavaný. Pri vstupnej bráne je umiestnená pamätná tabuľa obetiam holokaustu.

Obrázok 12 – Židovský cintorín v Huncovciach
(Zdroj: <http://zilina-gallery.sk>)

Židovský cintorín v Starej Ľubovni

Poloha: Nachádza sa na brehu rieky Jakubianka, medzi zástavbou rodinných domov.

Opis cintorína: Cintorín sa nachádza na svahu, z ktorého je výhľad na hrad. Väčšina náhrobkov je stojacich. Úzka cestička delí cintorín na hroby žien a hroby mužov. Náhrobné kamene sú poväčšine vyrobené z vápenca alebo travertínu či žuly. Nápisy na náhrobných kameňoch sú v hebrejčine alebo v nemčine. Zo symbolov sa vyskytujú žehnajúce ruky, Dávidova hviezda, menora, levy, vtáky.

Súčasný stav: Cintorín bol rekonštruovaný v roku 2001 a po celom obvode bol ohradený ale v súčasnosti je k nemu voľný prístup, preto sú opodstatnené obavy z ničenia cintorína niektorými občanmi. V súčasnosti sa k židovskej viere nehlási v meste ani jeden občan. (<https://www.staralubovna.sk/item/po-zidoch-zostali-iba-cintoriny>).

Obrázok 13 – Židovský cintorín v Starej Ľubovni
(Zdroj: www.staralubovna.sk)

Židovský cintorín v Spišskej Novej Vsi

Poloha: Východná časť mesta Spišská Nová Ves.

Opis cintorína: Najstarší náhrobok pochádza z roku 1880 a najmladší z 1955. Náhrobky sú už zničené. Nápisy sú v hebrejskom, maďarskom a nemeckom jazyku. Zo symbolov sa vyskytujú žehnajúce ruky alebo Dávidova hviezda. Ku koncu druhej svetovej vojny prestavala nemecká armáda dom smútku na vojenský bunker. Po vojne boli po stranách cintorína vybudované garáže a zriadená záhradkárska oblasť. Vzhľadom na to, že cintorín nebol po vojne udržiavaný, mnohé náhrobníky padli za obeť vandalom, alebo boli odcudzené.

Súčasný stav: Cintorín bol prvý krát obnovený až po roku 1989. Roku 2006 bolo vybudované nové oplotenie areálu. O rok neskôr bol cintorín upravený vďaka iniciatíve dejepisného krúžku miestneho Gymnázia na Školskej ulici, Mesta Spišská Nová Ves, Ústredného zväzu ŽNO na Slovensku a grantového programu Lepšie miesto pre život Konta Orange, n. f. Na cintoríne bola umiestnená informačná tabuľa o jeho histórii a o miestnej židovskej komunite v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku. Je poslednou zachovanou pamiatkou židovskej kultúry v meste. V roku 2010 bol spišskonovoveský cintorín zaradený do Slovenskej cesty židovského kultúrneho dedičstva. Cintorín je aj naďalej udržiavaný vďaka študentom pod vedením PhDr. Ruženy Kormošovej, PhD. v spolupráci do Správou mestských cintorínov (www.spisskanovaves.eu).

Obrázok 14 Židovský cintorín v Spišskej Novej Vsi
(Zdroj: www.spisskanovaves.eu)

Židovský cintorín v Stropkove

Poloha: Juhovýchodný okraj mesta Stropkov.

Opis cintorína: Na cintoríne je zachovaných približne 550 stojacich náhrobných kameňov, zvyšné sú pováľané. Materiál, z ktorých sú zhotovené je prevažne pieskovec alebo u novších mramor. Epitafy na náhrobnkoch sú vo veľkej miere v hebrejčine, ďalej v maďarčine a nemčine. Náhrobok, ktorý pribudol ako posledný má epitaf v slovenčine.

Súčasný stav: Cintorín je jediným, čo pripomína Židov v Stropkove predtým boli pochovávaní v susednej obci Tisinec, kde sa aj v roku 2014 konalo stretnutie Židov žijúcich v Amerike. V súčasnej dobe zrekonštruovaný a udržiavaný (www.geocaching.com).

Obrázok 15 Židovský cintorín v Stropkove
(Zdroj: www.nasenovinky.sk)

Židovské cintoríny pre návštevníka

Na severovýchode Slovenska je veľa židovských cintorínov, ktoré by sme mohli rozdeliť do troch skupín:

- Prvú skupinu tvoria cintoríny o ktoré sa verejnosť príkladne stará, sú podporované ÚZ ŽNO, majú svojich správcov a sú podporované miestnymi obyvateľmi a aktivitami na ich záchranu. Medzi takéto cintoríny patria napríklad neologický cintorín v Prešove, cintorín v Bardejove a Zborove, Spišskej Novej Vsi, Kežmarku či Giraltovciach.
- V druhej skupine sú cintoríny, ktoré sú zachované, ale potrebovali by väčšiu pozornosť okolia pre dôstojnejšie miesta posledného odpočinku židovského obyvateľstva na východnom Slovensku. Tu môžeme zaradiť cintorín v Stropkove, Starej Ľubovni, Levoči.
- Tretiu skupinu cintorínov tvoria tie, ktoré sú bohužiaľ v dezolátnom stave a nikto sa o nich nestará. Nemajú podporu ÚZ ŽNO ani žiadnej inej organizácie. Cintoríny sa nachádzajú na súkromných pozemkoch alebo pozemkoch, kde vlastník nie je známy. Preto by samosprávy, mohli prispieť k údržbe týchto cintorínov vyčlenením správcov, ktoré by sa o tieto cintoríny mohli starať. Je tak tomu napríklad v Raslaviciach a Strážskom.

Mnohé zo spomínaných židovských cintorínov na danom území sú sprístupňované verejnosti len na požiadanie, pre väčšie skupiny či pri spomienkových udalostiach. Pre návštevníkov v turizme by bolo iste pozitívom, keby cestovné kancelárie venovali židovským cintorínom osobitnú pozornosť. Tak ako Slovenské centrum židovského kultúrneho dedičstva spolu so Židovskou náboženskou obcou Bratislava a Neinvestičným fondom židovského kultúrneho dedičstva – Menorah vytvorili projekt *Slovenskej cesty kultúrneho židovského dedičstva*, ktoré predstavuje a propaguje najvýznamnejšie pamiatky, synagógy, modlitebne a iné, určite by bolo zaujímavé vytvoriť takýto projekt i v rámci židovských cintorínov na Slovensku. I keď niektoré židovské cintoríny sú súčasťou tejto cesty, zväčša sa tento projekt zameriava na cintoríny, ktoré sú významnejšie alebo sa nachádzajú vo väčších mestách, kde je ešte stále aktívna židovská obec.

Ak by sme sa zamerali na konkrétne návrhy, tak využitie židovských cintorínov by mohlo byť súčasťou viacerých turistických produktov, no vzhľadom k faktu, že na danom území už nefigurujú aktívne náboženské obce, s výnimkou mesta Prešov, je náročné na danom území zabezpečiť kontinuitnú starostlivosť všetkých cintorínov.

1. *Cesta židovskými cintorínmi* - by mohla byť akýmsi rozširujúcim produktom *Slovenskej cesty židovského kultúrneho dedičstva*. Tento produkt by mohli sprostredkovať Krajská organizácia cestovného ruchu – Severovýchod Slovenska v spolupráci s Oblastnými organizáciami cestovného ruchu. Tento produkt by zahŕňal návštevu židovských cintorínov, spojenú s prednáškou o týchto cintorínoch, o pochovávaní v židovstve, o rituáloch spojených s pochovávaním, symboloch a nápisochoch na náhrobkoch. Návštevy cintorínov by sa konali po nahlásení väčšieho množstva účastníkov. Do cesty by sa mohli zapojiť cintoríny v Bardejove, neologický cintorín v Prešove, Zborove, Spišskej Novej Vsi a Kežmarku.

2. **Obnova židovských cintorínov** – tak ako funguje projekt **Obnova hradov** by mohol byť tento turistický produkt prezentovaný najmä účastníkom dobrovoľníckeho cestovného ruchu, ktorý sa zaujímajú o obnovu pamiatok, o kultúru, o zachovanie spomienky na židovskú kultúru. Tento produkt by mohol byť zaujímavý pre pozostalých, ktorí majú svojich predkov pochovaných na týchto cintorínoch a snažia sa o zachovanie ich posledného miesta odpočinku. Do tejto obnovy by mohli byť zapojené cintoríny v Košiciach, Poprade, Raslaviciach, Stropkove, Starej Ľubovni, Michalovciach, Strážskom.
3. **Dni židovskej kultúry na východe** – v niektorých mestách sa už organizujú, ale obohatiť túto akciu s návštevou cintorínov je tiež spôsobom, ako prilákať a vzbudiť záujem širokej verejnosti o židovské cintoríny. Tieto akcie sa konajú v Giraltovciach i Kežmarku. V tom čase sa cintorínom okrem štandardných úprav zovňajšku venuje špeciálnejšia pozornosť a vtedy sú skutočne aspoň sčasti využívané na uctenie si pamiatky zosnulých Židov, z ktorých mnohí boli v minulosti významnými osobnosťami na našom území.
4. **Festival Židovskej kultúry** – na našom území sa takýto festival, ktorý návštevníkom približuje židovskú kultúru, umenie a tradície koná v Košiciach (Mazal tov). Ak by sa takéto podujatia rozšírili aj do ostatných miest východného Slovenska a prezentovali by sa na nich vo väčšej miere aj židovské cintoríny, ktoré sú taktiež spomienkou na židovskú kultúru, iste by o nich vzrástol záujem.

Pri zapojení samosprávy by mohli v každej obci, nielen vo väčších mestách určiť správcov jednotlivých cintorínov, ktorí by sa starali aspoň o čiastočne zachovanie tejto pamiatky na židovskú kultúru. Správcovia by mali na starosti starostlivosť o kosenie, a trhanie nežiaduceho porastu na cintorínoch, takisto by mohli sprístupňovať židovské cintoríny širokej verejnosti a ak by mali aj nejaké poznatky o cintorínoch a židovskej kultúre v ich obci mohli by popri návštevách cintorínov mať aj krátke prednášky. Do tohto projektu by sa mohli zapojiť aj študenti stredných či vysokých škôl. Za najlepším poskytovateľom týchto produktov by mali byť informačné centrá jednotlivých miest, kultúrne i osvetové centrá ale aj vybrané cestovné kancelárie zaoberajúce sa domácim cestovným ruchom.

Záver

Slovensko je známe i svojimi pútnickými miestami, kostolmi, kláštorami, kalváriami, mnohými drevenými kostolíkmi, ktoré navštevujú nielen slovenskí turisti ale i turisti zo zahraničia. Z pohľadu náboženstva, väčšina návštevníkov je katolíckeho vierovyznania. Zviditeľniť židovskú kultúru, zachované synagógy a zapojiť i židovské cintoríny, by mohlo na Slovensko prilákať i vyznávačov judaizmu a takisto všetkých, ktorí sa o toto náboženstvo či židovské pamiatky a kultúru zaujímajú. Židovské cintoríny, ich súčasný stav v severovýchodnej časti Slovenska, nie je práve najlepší a väčšina cintorínov je preto využívaná len ako spomienka na židovské obyvateľstvo. V súčasnosti sa židovským cintorínom nevenuje pozornosť akú by si zaslúžili, rôzne komunity a samotné obce sa o nich starajú len v rámci úpravy nežiaduceho porastu a niektoré cintoríny nie sú upravené ani týmto

spôsobom. Cieľom príspevku bolo podať stručný prehľad vybraných židovských cintorínov a priblížiť ich súčasný stav i niekoľko návrhov na zachovanie a využitie židovských cintorínov v oblasti rozvoja turizmu.

Zvyšovanie propagácie územia je kľúčom k získavaniu nových účastníkov v turizme. Je preto potrebné využiť nízko nákladové formy propagácie, napríklad letáčky, internetové reklamy, brožúry, ale aj nové technológie cez aplikácie či virtuálne prehliadky.

ABRAHÁM	prvý z mýtických praotcov židovského i arabského národa, dôležitá postava v Starom zákone, žil okolo roku 1800 p. n. l
ANTISEMITIZMUS	postoje zamerané proti Židom, či už z náboženských alebo rasových dôvodov. Reakčné rasistické protizidovské zmýšľanie, resp. hnutie, nepriateľstvo voči Židom
ÁRON	Mojžišov brat, zakladateľ kňazského rodu
AŠKENAZ	označenie pre Židov pôvodom zo strednej a východnej Európy
BAR MICVA	židovský chlapec, ktorý dovšil 13 rokov, alebo obrad spojený s jeho narodeninami pri ktorom bude prvýkrát čítať v synagóge z Tóry
BAT MICVA	židovské dievča, ktoré dosiahlo vek 12 rokov, alebo oslava 12. Roku života spojená so skúškou o tradíciách a zákonoch
BEJT KEVAROT	židovský cintorín
BEJT TAHARA	miesto, kde sa prevádza rituál spojený s očistou mŕtveho, rituál tahara
DÁVID	postava z Biblie, druhý kráľ Izraela, spravodlivý, múdry
HALACHA	súhrn židovských predpisov
CHASID	žid, ktorý dodržiava všetky zákony a predpisy a dodržiava halachu
CHEVRA KADIŠA	pohrebné bratstvo, ktoré sa stará o mŕtvych a umierajúcich, o pohreb, pozostalých
JAHVE	Božie meno, ale kvôli zákazu bratia mena nadarmo ho Židia nevyslovujú
JUDAIZMUS	náboženstvo židovského národa
KAŠRUT	predpisy týkajúce sa jedla, jesť smú len potraviny, ktoré sú z čistých plodín, zvierat, pripravené čistým spôsobom
KEVER	hrob
KIPA	židovská pokrývka hlavy, používa sa pri modlitbách a čítaní z Tóry
KITEL	súčasť oblečenia pri pohrebe, biely plášť s golierom
KOHEN	kňaz
MACEVA	pomník, náhrobný kameň
MICVA, MICVOT	613 príkázaní z Tóry a Talmudu
NEFELE	na cintoríne označuje miesto, kde sú pochované deti
SEFARDI	sú potomkami Židov, ktorí pochádzali zo Španielska a Portugalska, dnes žijú najmä vo Francúzsku a Izraeli. Od aškenázov sa líšia najmä inými zvykmi, hebrejčinou, liturgiou, obliekaním, stravou.
SYNAGÓGA	náhrada chrámu, miesto pre modlitby, vzdelávanie
TAHARA	obrad pred pochovávaním mŕtveho, umývanie teplou vodou v ktorej je

	rozmiešané vajíčko, vykonávajú ho členovia pohrebného bratstva
TALIT	modlitebný plášť
TÓRA	učenie, židovský zákon
ŽIDOVSTVO	súhrn náboženských a kultúrnych prvkov, ktoré vyznávajú spoločné historické, geografické, filozofické učenie

Tabuľka 2 – Pojmový systém vybraných výrazov
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Kosáková (2004)

*Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
Ing. Krisína Šambronská, PhD.*

Použitá literatúra

1. AMIR, G. 2004. *Prešov – osud židovskej obce, jednej z mnohých*. Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry. s. 44. 255 s. ISBN 80-8060-136-4
2. BARKÁNY, E. a Ľ. DOJČ. 1991. *Židovské náboženské obce na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: VESNA Bratislava. 463 s. ISBN 80-85128-56-X
3. DANAJKOVÁ, L. 2015. Starý židovský cintorín. In: *Naše novinky [online]*. [cit. 2016-28-02]. Dostupné z: <http://nasenovinky.sk/article/34974/stary-zidovsky-cintorin>
4. FRANEK, J. 1993. *Judaizmus: kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve*. Bratislava: Archa. 216 s. ISBN 80-7115-043-6
5. FRANEK, J. 2009. *Judaizmus: Kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Marenčin PT. 256 s. ISBN 978-80-8114-010-5
6. HRADSKÁ, J. a S. MOLNÁROVÁ. 2006. *Židovské dejiny a kultúra [online]*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku. 53 s. [cit. 2016-02-28]. ISBN 80-89008-21-6. Dostupné z: <http://bojnak.wbl.sk/6-4kapitola.pdf>
7. HUDÁK, M. 2013. Cintorín v Zborove opravujú vďaka rabinovi z New Yorku. In: *Bardejovský Korzár [online]*. [cit. 2016-28.02]. Dostupné z: <http://bardejov.korzar.sme.sk/c/7025780/cintorin-v-zborove-opravuju-vdaka-rabinovi-z-new-yorku.htm>
8. JOHNSON, P. 1995. *Dejiny židovského národa*. Preklad Věra a Jan Lamperovi. Praha: Rozmluvy. s. 18, s. 157, s. 209, s. 365. ISBN 80-85336-31-6
9. JÖCKLE, C. 2000. *Memento mori: Histórie pohrbívání a uctívání mrtvých*. Praha: Knižní klub. 160 s. ISBN 80-242-0108-9
10. JURČO, P. 2003. *Monitoring OŽK – Cintorín Prešov*. 12 s. Nehnutelné pamiatky židovskej proveniencie. Umiestnenie: Prešov: KPÚ, Archív Krajského pamiatkového úradu. Z 517/1
11. KOSÁKOVÁ, E., et al. 2004. *Slovník judaik*. Praha: Židovské múzeum v Praze. 142 s. ISBN 80-85608-64-2
12. KÓNYA, P. a D. LANDA. 1995. *Stručné dejiny prešovských Židov*. Prešov: PVT a. s. 120 s. ISBN 80-967253-4-3
13. KRÁLIKOVÁ, M. 2007. Pohřební ritus 16.-18. století na území střední Evropy. In: MALINA, J., eds. *Panorama biologické – sociální – kulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných oborů“*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 210 s. ISBN 978-80-7204-566-2
14. KROKUSOVÁ, J. a A. HADBAVNÁ. 2014. Židovské cintoríny v meste Prešov: ich priestorové rozmiestnenie, špecifiká a súčasný stav. In: *Medzinárodný vedecký časopis Mladá veda [online]*. Roč. 2, č. 2, s. 97-99. [cit. 2016-28-02]. ISSN 1339-3189. Dostupné z: http://www.mladaveda.sk/casopisy/04/04_2014_12.pdf
15. LANCASTER, B. 2000. *Judaismus*. 2. vyd. Praha: Knižní klub Ikar. 247 s. ISBN 80-7202-704-2
16. MATLOVIČ, R. 2001. *Geografia religii: náčrt problematiky*. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove. 375 s. ISBN 80-8068-062-0
17. NEWMAN, J. 2009. *Judaismus od A po Z*. Praha: Vydavateľstvo Sefer. 286 s. ISBN 80-900895-3-4

18. OBUCHOVÁ, E. 2001. Svět živých a svět mrtvých. Praha: Česká orientalistická společnost. s. 7-9. ISBN 80-902510-2-1
19. PAŘÍK, A. a V. HAMÁČKOVÁ. 2003. *Pražské židovské hřbitovy*. Praha: Židovské muzeum v Praze. s. 7-31. ISBN 80-85608-69-3
20. POLÁČIK, Š. 2000. Atlas cirkví, náboženských společností a religiozity Slovenska. Bratislava: Chronos. 148 s. ISBN 80-967860-8-3
21. POTOČŇÁKOVÁ, I. 1995. *Prešov, starý židovský ortodoxný cintorín – návrh na vyhlásenie veci za Kultúrnu Pamiatku*. 5 s. Nehnutelné pamiatky židovskej proveniencie. Umiestnenie: Prešov: KPÚ, Archív Krajského pamiatkového úradu. Signatúra Z 517/1.
22. RUNES, D. D. 1992. *Slovník judaizmu*. Bratislava: Danubiapress. 182s. ISBN 80-89008-216
23. SLÁDEK, P. 2008. *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha: Libri. 256 s. ISBN 978-80-7277-379-4
24. STEINOVÁ, I. 2009. *Židovské náhrobky: Umění symbolů*. In: Maskil [online]. roč. 9., č.2. s. 4-5. Praha: Bejt Simcha. [cit. 2018-03-01]. Dostupné z: <http://www.maskil.cz/5769/2.pdf>
25. SUCHÝ, L. 1998. *Návrh na vyhlásenie veci za Kultúrnu Pamiatku – Židovský neologický cintorín*. 4 s. Nehnutelné pamiatky židovskej proveniencie. Umiestnenie: Prešov: KPÚ, Archív Krajského pamiatkového úradu. Signatúra Z 502.
26. ŠIŠJAKOVÁ, J. A M. ŠMIGEL. 2009. *Protižidovské prejavy na východnom Slovensku v prvých povojnových rokoch (1945 – 1947)* ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES VOL. 8/2008 Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. ISSN 1336-7528

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. Bardejov – židovské suburbium. Dostupné z: <http://suburbiumbardejov.sk/zidovskybardejov/zidovske-suburbium/> [2018-05-01]
2. Židovské cintoríny www.slovak-jewish-heritage.org [2018-04-17]
3. Židovské cintoríny <http://zilina-gallery.sk/index.php?/category/1701> [2018-04-17]
4. Židovský cintorín v Spišskej Novej Vsi. Dostupné z <http://www.spisskanovaves.eu/navstevnik/kulturne>
5. Židovský cintorín v Poprade. Dostupné z: https://www.geocaching.com/geocache/GC4YJTR_zidovsky-cintorin-v-pp [2018-04-17]
6. Židovský cintorín v Starej Ľubovni. Dostupné z: <http://www.staralubovna.sk/item/pozidoch-zostali-iba-cintoriny/> [2018-04-17]
7. Židovský cintorín v Strážskom. Dostupné z: <http://omestach.sk/strazske/strazske.html> [2018-04-17]
8. Židovský cintorín v Stropkove. Dostupné z: <http://nasenovinky.sk/article/642/stretnutieamerickych-zidov-v-tisinci> [2018-04-17]
9. Židovský cintorín v Zborove. Dostupné z: <http://bardejov.korzar.sme.sk/c/7025780/cintorin-v-zborove-opravuju-vdaka-rabinovi-znew-yorku.html> [2018-03-01]
10. Židovský cintorín v Raslaviciach <http://www.raslavice.sk/obec-2/pamiatky-v-obci/synagoga/> html [2018-03-01]
11. <https://www.severovychod.sk>